

- Ergun Özbudun, *Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2011, 143 s.

Değerlendiren: Ali Osman Çakmak*

Günümüzde siyasal hayatın vazgeçilmezi kabul edilen siyasi partilerin nasıl ortaya çıktığı konusunda farklı teorilerin olduğu bilinmektedir. Gerek Avrupa gerekse Amerika’da hem siyasal sistem, hem de partiler ve parti sistemlerinin belli tarihi altyapıları olduğu ve tarihsel bir gelişim üzerine bina edildikleri görülür. Söz gelimi Avrupa’daki siyasi partiler, Avrupa toplum yapısının ve dolayısıyla bu yapı içinde tarih boyunca şekillenen sosyal ve ekonomik sınıfların bir yansımasıdır. Peki siyasi parti kurumunu Avrupa’dan alan Türkiye’deki mevcut siyasal yapının kökeni nedir? Osmanlı döneminde batılı anlamda bir sınıf oluşumundan bahsedilemediği için, Türkiye’deki siyasal farklılaşmanın temeliyle ilgili farklı bir yaklaşıma ihtiyaç olduğu açıktır. Ergun Özbudun, bu konudaki tercihini Edward Shills’in geliştirip Şerif Mardin’in Türkiye’ye uyarladığı merkez-çevre teorisinden yana kullanmaktadır.

Anayasa hukukçusu ve siyaset bilimcisi kimliğiyle elli yıla yakın bir zamandır Türk siyaseti üzerine çalışan yazar, eserinde Türkiye’deki siyasi partilerin ve uygulanan seçim sistemlerinin dünyada geçerli kabul edilen sistemlerden hangilerine tekabül ettiğini tartışmaktadır. Beş bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde genel olarak partilerin kökeni ve çok partili dönem öncesi Türkiye’deki parti sistemi, ikinci bölümde çok partili dönemdeki parti sistemi, üçüncü bölümde Türkiye’deki parti sisteminin sorunları, dördüncü bölümde şimdiye dek uygulanmış olan seçim sistemleri ele alınmıştır. Son bölümde ise Türkiye’deki seçim sistemi tartışmalarından bahsedilmiştir. Yazarın kitabında en başta iki şeyi yaptığı söylenebilir: 1) Osmanlı döneminden bugüne kadarki siyasi partilerin kökeni ve gelişimi konusunda merkez-çevre teorisine dayalı bir okuma yapılmış, kronolojik bir biçimde anlatılan siyasi gelişmeler bu doğrultuda yorumlanarak teori temellendirilmeye çalışılmıştır. 2) Yazar yine kronolojik bir biçimde tarihi gelişimini anlattığı Türkiye’deki seçim sistemleri hakkında, %10 barajı ve parti disiplini gibi konularda yaygın olanın kısmen aksine görüşler barındıran değerlendirmeler ve tespitler yapmıştır. Pek çok istatistik ve matematiksel veriyle anlatımın somutlaştırıldığı çalışmanın, zengin bir kaynakçaya, iyi bir sistematığa ve berrak bir anlatım tarzına sahip olduğunu ifade etmek gerekir.

Yazara göre siyasi partiler toplumlardaki bölünme çizgilerinin yansımalarıdır. Toplum tek bir sorun çizgisinde bölünmüşse iki partili bir sistemin, daha fazla sorun ekseninde bölünmüşse daha fazla parti sayısının olması beklenir. Lijphart’a göre sosyoekonomik, dinsel, etnokültürel, şehirsal-kırsal, rejime ilişkin, dış politikaya ilişkin ve maddecilik sonrası olmak üzere yedi sorun çizgisinden bahsedilebilir. Ülkede sosyoekonomik sorun çizgisinin ağır basması, bölünmenin sınıfsal olduğuna işaret eder. Lipset ve Rokkan ise Avrupa’daki parti sistemlerinin doğuşunu yerel (merkez-çevre) ve fonksiyonel eksenlerle açıklar. Bunlardan birincisi en eskisidir ve sonradan oluşan diğer bölünme çizgilerine de kaynaklık etmektedir. Türkiye’de, Osmanlı’dan bu yana var olan temel sosyal bölünmenin de bir merkez-çevre bölünmesi olduğu yaygın bir şekilde kabul edilmektedir. Fakat bu model, coğrafi temelli bir merkez-çevre bölünmesi değil, devletin merkezde olduğu kültürel temelli bir model-

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.
DOI: dx.doi.org/10.12658/human.society.5.9.D0097

dir (yönetenler-yönetilenler ayrımı). Yazara göre bu bölünme Osmanlı devrinde, devletin yüceliğinin halk tarafından benimsenmesi sebebiyle bir çatışmaya yol açmadıysa da, 18. ve 19. yüzyılda reformların gerçekleştirilmeye başlanmasıyla beraber asker ve ulemanın muhalefetiyle karşılaşmıştır. Askerin muhalefeti yeniçeriliğin tasfiyesiyle sonlanmış, fakat ulemanın muhalefeti devam etmiş ve giderek çevresel bir nitelik kazanmıştır. Bunun sonucunda laikleştirici merkeze karşı beliren çevresel muhalefet ile dini muhalefet giderek bir-biriyle kaynaşmıştır. Özbudun buradan hareketle bölünmenin laik-dindar ve merkez-çevre eksenlerinden hangisinde yaşandığı tartışmasının yapay olduğu kanısına varır. Tanzimat sonucunda ortaya çıkan Genç Osmanlılar ve daha sonraki İttihat ve Terakki'nin muhalefeti merkez içi çatışmalar olarak niteleyen yazar, Abdülhamit'in merkezle çevreye bir birlik duygusu kazandırmaya çalıştığı düşüncesindedir. İttihat ve Terakki'ye karşı patlayan 31 Mart vakası ise İslamcı ve liberal muhalefetin ilk işbirliği örneğidir. Ayrıca İttihat ve Terakki'nin ilerde Cumhuriyet Halk Fırkası'nda da görüleceği gibi, bazı yerel eşrafla ittifak yapması, onun bir çevre partisi olduğu anlamına gelmemektedir. Yazar birinci meclis dönemindeki birinci-ikinci grup çatışması ve sonraki dönemde Terakkiper Cumhuriyet Fırkası muhalefeti ile 2. Meşrutiyet dönemindeki karşıtlık biçimi arasında benzerlik kurarak bu iki durumu İslamcı-liberal ittifakının devamı olarak nitelendirmektedir. Ona göre aynı hat Demokrat Parti ile devam eder. Zira hem TCF, hem DP'de merkezi bürokratik elitler içinden kopan bir grubun, çevresel muhalefet unsurlarını mobilize etmeye çalıştığı görülür. TCF, Kemalistlerle aynı kaynaktan, yani asker, bürokratlar ve aydınlardan beslenmesi sebebiyle, rejim gözünde öldürücü bir tehdit sayılarak kısa zamanda bertaraf edilmiştir. Böylece elitler, mecliste bir türdeşlik sağlayarak hakimiyetini sağlamlaştırmıştır. Yazara göre, sonraki dönemde merkezdeki batılı elitlerin, elde ettikleri köprübaşının her türlü tehdide karşı güvenliğinin sağlanmasına odaklı bir anlayışla hareket etmesi, merkez-çevre ikiliğini giderek derinleştirmeye hizmet etmiştir.

Özbudun, çok partili hayata izin verilmesiyle merkez-çevre ikileşmesinin CHP-DP karşıtlığı tarzında şekillendiğini söyler. Nitekim iki parti arasındaki ideolojik farkların azlığı da bunu destekler niteliktedir. 60 müdahalesi, parti sisteminde değişimlere yol açmış, 65 seçimiyle ilk defa merkez-çevre bölünmesine sınıfsal ve ideolojik unsurlar da eklenmiştir. 73 seçimlerinden itibaren ise CHP'nin daha sola yönelmesi ve sağın bölünmesiyle, fonksiyonel bölünmenin öne çıktığı görülür. Yazar bu noktada, 80 müdahalesinin yapıyı bir defa daha bozduğunu ve bölünmeyi sağ-sol eksenine yakınlaştırdığını düşünmektedir. Yine de dönemin güçlü partisi ANAP bu eksene tam oturmaz. Parti, yazar tarafından çok da açık olmayan birleştirici kimliğiyle "herkesi kucaklayan parti" (catch all party) sınıfına dahil edilmiştir. Yazara göre 90'larda çevresel muhalefetin temsilcisi olan Refah Partisi'nin yükselişiyle bölünme eksenini yeniden merkez-çevre eksenine taşınmış, bu durum özellikle ANAP'ın yaslandığı zeminin kaybolmasıyla sonuçlanmıştır. Araya giren 28 Şubat sürecinden sonra tek başına iktidara gelen AK Parti'nin geniş seçmen tabanını bir araya getiren en geniş ortak paydanın yine "çevre" olduğu görülür. Bu dönemin bir diğer özelliği, merkez-çevre çatışmasının laikçilik-dini muhafazakarlık, askeri vesayet-sivil bürokrasi boyutlarının yanında, Türk ulusalcılığı-Kürt etnik kimliği şeklindeki bir başka boyutunun da güçlenmesidir.

Yazar Türkiye'deki parti sisteminin incelenmesinden sonra seçim sistemini de tarihsel bir analize tabi tutmakta ve konu hakkında ezber bozucu bir tutum takınmaktadır. Buna göre Türk siyasi parti sisteminde 60 ihtilalinden sonra radikal bir parçalanmanın olduğu

düşünülebilirse de, bu durumun asıl kaynağı seçimlerde uygulanan nispi temsil yöntemi-
dir. Nitekim bu dönemde AP ve CHP'nin; parçalanmayı kolaylaştıran sisteme rağmen açık
üstünlüğünü devam ettirmiş olmaları, parçalanmanın ileri boyutlara gelmediğinin göster-
gesidir. Sistemi derinden parçalayan asıl gelişme ise 80 ihtilalidir ve bu parçalı yapı 2002'ye
kadar devam etmiştir. 2002'den sonrasına bakıldığında parçalanmanın azaldığı ve yeni bir
yapının istikrar kazandığı görülmektedir. Yazar 2011 senesi itibarıyla, AK Parti'nin üç seçimi
üst üste, oylarını artırarak kazanmasıyla beraber hakim parti modelinden bahsetmenin
mümkün hale geldiği kanaatindedir.

Özbudun Türkiye'deki parti sisteminde, batı Avrupa'ya oranla yüksek bir oynaklık görül-
mesini en temelde demokratik sürecin ihtilallerle kesintiye uğramasına bağlamaktadır.
Partilerin bölünmesi ve hükümetlerin kötü performansının da bunda etkisi vardır. Buna
rağmen oynaklığın bloklar arasında değil partiler arasında olduğuna dikkat edilmelidir.
61'den 90'a kadarki sosyal bölünmelerin oynaklığı artırdığı, 90'lardan sonra ise sistemin
nispeten istikrar kazandığı söylenebilir. Son dönemlerdeki oynaklığın başlıca kaynağının ise
ekonomik performans olduğu görülmektedir.

Türk siyasetindeki kutuplaşmalar ideolojik eksenden çok, çevre-merkez bölünmesine etnik
ve dini bölünmelerin eklenmesinin sonucudur. 50'den bu yana yapılmış seçimlerde sağ
partilerin ortalama oyunun 63.6, sol partilerinkinin ise 33.7 olması, görünüşteki istikrarsızlığın
ardında, aslında kayda değer bir istikrarın yattığına işaret etmektedir. Sol oyların uzun vadede
düşme eğilimindeki görüntüsü, bu noktada dikkat çeken bir diğer ayrıntıdır. Özbudun bu tes-
pitleriyle, Türk siyasi yapısının çok parçalılık ve yüksek oynaklık gibi niteliklere sahip olduğu
şeklindeki yaygın kanının çok da sağlam temellere dayanmadığını ortaya koymuş olmaktadır.

Yazara göre parti sistemleri ve seçim sistemleri iç içe geçmiş yapılarıdır. Duverger'e göre
parti sistemleri üzerinde en çok milli gerçekler, ideolojiler ve sosyoekonomik yapılar rol
oynar. Lijphart ise seçim sistemindeki seçim formülünün, seçim çevresinin büyüklüğünün ve
seçim barajlarının parti sisteminde etkili olduğu görüşündedir. Tek turlu çoğunluk sistemi iki
partili sistemi, iki turlu çoğunluk ve nispi temsil sistemleri ise çok partili sistemi teşvik eder.
Türkiye'de 46-60 döneminde uygulanan listeli çoğunluk sistemi çok orantısız ve adaletsiz
sonuçlara yol açmış, buna tepki olarak 60'dan sonra çevre barajlı nispi temsil sistemine geçil-
miş, fakat senatoda eski usul devam ettirilmiştir. 80'den sonra ise sisteme, bir de ülke barajı
eklenmiştir. 68'de iktidar tarafından getirilmek istenen çift barajlı sistemi, 95'te ise Türkiye
milletvekilliğini ve çevre barajı uygulamalarını iptal etmesi, Anayasa Mahkemesi'nin seçim
sistemlerinin tercihi noktasında önemli bir aktör olduğuna işaret eder. 50'den bu yana gelen
seçimlerde, partilerin aldığı oy oranı ile çıkardığı milletvekili sayısı arasındaki yüksek oranlı-
sızlık değerleri, söz konusu dokuz seçim döneminden üçü dışında sağlanan çoğunlukların
kazanılmış değil, imal edilmiş çoğunluklar olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Yazara göre seçim sistemleri konusunda partilerin tutumlarındaki ana etkenin belli ilke ve
kriterlerin ötesinde, neredeyse tamamen parti çıkarları olduğu açık bir biçimde müşahade
edilmektedir. Söz gelimi CHP, önce 50 seçiminde listeli basit çoğunluk usulünün kendisine
avantaj sağlayacağını düşünerek muhalefetten gelen sistem değişikliği önerilerini kulak
ardı etmiş, 50 seçiminde yaşadığı hezimet sonrasında ise nispi temsil sistemini savunmaya
başlamıştır. 65'teki AP ve 83'ten sonraki ANAP değişikliklerin de tamamen iktidar çıkarına
odaklı hamleler olduğu görülür.

Bilindiği üzere Türkiye’de 1980’den beri uygulanan %10 barajlı seçim sisteminin yanlışlığı ve adaletsizliği konusunda yoğun eleştiriler vardır. Özbudun ise Türkiye’deki seçim sistemleri tartışmasında, yönetimde istikrarı ve parti disiplinini sağlamayı önceleyen mevcut sistem yönünde bir tavır almaktadır. Özbudun Anayasa’daki seçim sisteminin temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenmesi hükmünün uygulanabilir olmadığını söyler. Zira bu iki ilke birbirinin zıddı olup, ikisinin aynı anda bir arada bulunması mümkün değildir. Nitekim, yapılan bir araştırmaya göre Türkiye’deki seçmenler, seçim sistemi tercihi konusunda temsilde adaletten çok yönetimde istikrar ilkesine önem vermektedir. Buna işaret eden en çarpıcı veri ise %24’lük bir kesimin barajın yükseltilmesi gerektiğini düşünmesidir. Yazar bu bağlamda %10 barajının “ucube” şeklinde nitelenmesini aşırı bulmaktadır. Yazarın günümüzde birçok eleştiriye muhatap olan parti disiplini ilkesini de parlamenter sistemin vazgeçilmez olması sebebiyle savunduğu görülür. Barajın özellikle bölgesel partiler aleyhine yarattığı adaletsizliğin ise, belli sayıda seçim çevresinde birinci olan ya da belli bir oranın üzerinde oy alan partinin, o seçim çevresinde ülke barajından muaf tutulmasıyla giderilebileceğini düşünmektedir.

Özbudun’un Türkiye’deki parti sistemini derinlikli bir analizle merkez-çevre teorisi çerçevesinde bir okumaya tabi tutması, Türkiye’nin siyasi tecrübesinin Avrupa’dan farklı bir mecrada ilerlediğini göstermesi yönüyle önemlidir. Bu durum, modernleşme, sekülerleşme ve batılılaşma süreçlerinden bağımsız değerlendirilemeyecek Türk siyasi tecrübesi hakkında ortaya konacak çözüm önerilerinin de farklı bir mecrada yürümesi ve özgünlük içermesi gerektiğine işaret etmektedir. Yazarın seçim sistemi hususundaki düşünceleri ise, bu sahadaki sürekli olarak Türkiye ve ileri demokrasi ülkelerinin kıyaslanmasıyla varılan Türkiye’deki seçim sistemin fevkalade anti demokratik ve adaletsiz olduğu tespitine bir itiraz niteliğindedir. Zira, meseleye biraz daha yakından bakıldığında, ileri demokrasi kabul edilen birçok ülkedeki çoğunlukçu seçim sistemlerinin Türkiye’ye göre çok daha adaletsiz olduğu, ve söz konusu örneklerde yönetimde istikrar ilkesine çok daha fazla önem atfedildiği görülecektir. Mevcut sistemi Türkiye için kabul edilebilir gören yazarın, sistemi neredeyse mahzursuz kabul ederek farklı önerilere pek fazla değer atfetmemesi ise dikkat çekicidir. Zira yazarın seçim sistemi ile ilgili teklifinin, belli bir bölgede başarılı olan partilerin kayıplarının telafi edilmesine yönelik bir rötüştan öteye gitmediği görülmektedir. Adalet bakımından yeterli görülen %10 barajlı mevcut sistemin, aynı zamanda yeterli istikrarı da sağlayacağı peşinen kabul edilmiş, ancak bu sonucun konjonktürel bir durum olduğu ihmal edilmiş gibidir. Zira özellikle 90 sonrası döneme bakıldığında, sistemin temsilde adaleti ihmal etmesinin istikrarı sağlamaya hizmet etmediği açıkça görülür. Yazarın da ifade ettiği gibi, belki bu iki ilkenin birlikte aynı oranda bulunması zordur. Ancak seçim sisteminin her iki tarafında da iyileştirmeler yapma imkanını yok saymamak gerekir. Bu bağlamda, özellikle Seyfettin Gürsel ve Hikmet Sami Türk’ün, D’hont sistemindeki katsayının artırılması veya Almanya’ya benzer şekilde, meclisin bir bölümünün basit çoğunluk, diğer bölümünün ise nispi sistemle seçilmesi gibi, sistemin her iki tarafında birlikte iyileşme sağlamayı amaçlayan önerilerin geliştirilmesi, tartışmalara olumlu yönde katkı sağlayacaktır.